

Τοπική Ανάπτυξη και Αναπτυξιακή Στρατηγική για τα Τοπικά Κέντρα Ανάπτυξης

Μανώλης ΧΡΙΣΤΟΦΑΚΗΣ*

1. Θεωρητικές προσεγγίσεις και εννοιολογικοί προσδιορισμοί για την τοπική ανάπτυξη

Στην προσπάθεια προσδιορισμού του περιεχομένου και των προϋποθέσεων εφαρμογής μιας αναπτυξιακής στρατηγικής σε τοπικό επίπεδο έχουν διατυπωθεί αρκετές έννοιες, που η κάθε μία τονίζει από την πλευρά της κάποιες πτυχές του φαινομένου, ενώ παράλληλα παρατηρούνται σημαντικές αλληλοεπικαλύψεις μεταξύ των σχετικών εννοιών που ερμηνεύουν την τοπική ανάπτυξη. Έτσι, έχουν αναπτυχθεί έννοιες όπως αυτές της τοπικής ανάπτυξης, της ενδογενούς ή αυτοτροφοδοτούμενης ανάπτυξης, της ανάπτυξης «εκ των κάτω», της ολοκληρωμένης ανάπτυξης κ.ά. Σ' αυτό, συμβάλει η πολυμορφία του τοπικού επιπέδου και η σημαντική διαφοροποίηση των περιπτώσεων. Η προβληματική της ανάπτυξης σε τοπικό επίπεδο, μ' όλες τις αποχρώσεις και τις διάφορες στρατηγικές με τις οποίες συνδέεται

και με την εδαφική, πολιτική, οικονομική και πολιτιστική διάσταση που αυτή συνεπάγεται, τονίζει τον πλουραλισμό των απόψεων και πολιτικών. Ο πλουραλισμός σε αυτή την περίπτωση έχει σχέση με τις ιδιαίτερες συνθήκες της κάθε περιοχής και με την επιλογή από τους κατοίκους και τοπικούς φορείς των κριτηρίων και των τρόπων οικονομικής οργάνωσης και αξιοποίησης των ιδιομορφιών του τόπου τους (Barquero 1991, Χατζημιχάλης 1992, Παπαδασκαλόπουλος 1995).

Ωστόσο, μπορούν να αναφερθούν κάποιες απόψεις που ερμηνεύουν το περιεχόμενο της διαδικασίας της ανάπτυξης σε τοπικό επίπεδο, τις σχετικές μ' αυτήν έννοιες, τις μεταξύ τους διαφοροποιήσεις και τις διάφορες παραλλαγές αυτού του προτύπου ανάπτυξης.

Ο Garofoli¹ (1990, 1992) προσπαθώντας να οριοθετήσει τις έννοιες τοπική και ενδογενής ανάπτυξη υποστηρίζει ότι η τοπική

Μανώλης ΧΡΙΣΤΟΦΑΚΗΣ, Οικονομολόγος - Περιφερειολόγος, Ινστιτούτο Περιφερειακής Ανάπτυξης Πάντειου Πανεπιστημίου

ανάπτυξη χαρακτηρίζεται από ενδογενείς παράγοντες, καθώς και από εξωγενείς μεταβλητές. Η αναπτυξιακή διαδικασία σε πολλές περιπτώσεις, βασίζεται περισσότερο σε εξωγενείς παράγοντες απ' ό,τι σε ενδογενείς. Μια προσεκτική ανάλυση της τυπολογίας της τοπικής ανάπτυξης εξαιρεί άμεσα τις διαφορές μεταξύ των υποδειγμάτων της εξωγενούς ανάπτυξης (εξαρτώμενα από αποφάσεις λαμβανόμενες κυρίως εκτός της τοπικής κοινωνίας) και υποδειγμάτων ενδογενούς ή αυτόνομης ανάπτυξης (βασισμένα σε μεταβλητές οι οποίες κυρίως ελέγχονται από παράγοντες της τοπικής κοινωνίας). Οι σημαντικότεροι παράγοντες οι οποίοι αποτελούν τη βάση των δύο παραπάνω ομάδων αναπτυξιακών υποδειγμάτων είναι προφανώς πολύ διαφορετικοί. Προφανώς, η ιδιαίτερη φύση του υποδείγματος ανάλογα με την περίπτωση που αναφέρεται, είναι πιο σημαντική στη δεύτερη ομάδα υποδειγμάτων. Απ' αυτή την άποψη, οι όροι τοπική και ενδογενής ανάπτυξη, αν και είναι στενά συνδεδεμένοι, διαφοροποιούνται μερικώς, με τον πρώτο να έχει σαφώς ευρύτερο περιεχόμενο από τον δεύτερο. Σύμφωνα με την ανάλυση αυτή, ο ορισμός και το περιεχόμενο της τοπικής ανάπτυξης, είναι λιγότερο περιοριστικός από αυτόν που προτείνεται από τη μεγαλύτερη πλειοψηφία των απόψεων, οι οποίες ταυτίζουν την τοπική με την ενδογενή ανάπτυξη.

Οι Coffey και Polese² (1984, 1985) ταυτίζοντας την τοπική με την ενδογενή ανάπτυξη, προτείνουν τα εξής στάδια στη διαδικασία της τοπικής ανάπτυξης: α) ανάδυση της τοπικής επιχειρηματικότητας, β) ανάπτυξη και επέκταση των τοπικών επιχειρήσεων και διατήρηση αυτών κάτω από τοπικό έλεγχο και γ) επίτευξη μιας οικονομικής διάρθρωσης με λειτουργίες και επιχειρηματικές υπηρεσίες, που βρίσκονται κάτω από τον τοπικό έλεγχο. Με τα στάδια αυτά δίνεται μία καλά τεκμηριωμένη απάντηση στα επιχειρήματα υπέρ του εξωτερικού ελέγχου (Malecki and Nijkamp, 1996).

Βέβαια, τα επιχειρήματα ότι η ενδογενής ανάπτυξη δε είναι μια "κλειστή οικονομία" είναι αρκετά ισχυρά και επίκαιρα. Οι πε-

ρισσότερες εμπειρικές έρευνες, ακόμα και οι πλέον πρόσφατες, καθώς και τα σχετικά θεωρητικά μοντέλα, επικεντρώνονται στην ενδογενή ανάπτυξη σε ανοικτές οικονομίες και υπό το πρίσμα των εξωγενών επιδράσεων, δίνοντας έτσι πιο ρεαλιστική μορφή στις στρατηγικές που μπορούν να στηριχθούν σ' αυτά (Donaghy-Federici-Gandolfo, 2001). Το βασικό θέμα που τίθεται δεν αφορά μόνο τις εξωγενείς επιδράσεις, αλλά πρωταρχικά τη φύση της ανάπτυξης στο πλαίσιο της ανοικτής οικονομίας και τους προσδιοριστικούς παράγοντες αυτής σε τοπικό επίπεδο (Nijkamp-Poot, 1998). Στο πλαίσιο αυτό, η ενδογενής ανάπτυξη σημαίνει: α) ικανότητα μετασχηματισμού του τοπικού κοινωνικοοικονομικού συστήματος, β) ικανότητα αντίδρασης σε εξωτερικές προκλήσεις, γ) προώθηση της κοινωνικής πληροφόρησης, δ) ικανότητα εισαγωγής ειδικών μορφών κοινωνικής ρύθμισης σε τοπικό επίπεδο, που ευνοούν τα προαναφερθέντα σημεία. Ενδογενής ανάπτυξη είναι, με άλλα λόγια, η ικανότητα να καινοτομεί κανείς σε τοπικό επίπεδο (Garofoli, 1992).

Σύμφωνα με τον Edward J. Blakely³ (1994) η τοπική οικονομική ανάπτυξη αντιπροσωπεύει μια σημαντική αλλαγή στα υποκείμενα δράσης και στις δραστηριότητες που σχετίζονται με την οικονομική ανάπτυξη. Πρόκειται στην ουσία για μια διαδικασία με την οποία οι τοπικές αρχές και οι οικονομικές ομάδες διαχειρίζονται τους υπάρχοντες πόρους τους και προβαίνουν σε νέες συνεργασιακές ρυθμίσεις και συμφωνίες με τον ιδιωτικό τομέα ή μεταξύ τους, με σκοπό τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας και την παρακίνηση της επιχειρηματικής δραστηριότητας σε μία σαφώς ορισμένη οικονομική ζώνη. Το κεντρικό χαρακτηριστικό στην τοπικά προσανατολισμένη ή βασισμένη ανάπτυξη είναι η έμφαση στις πολιτικές ενδογενούς ανάπτυξης, οι οποίες χρησιμοποιούν το δυναμικό των τοπικών φυσικών, ανθρώπινων και θεσμικών πόρων (Syret 1995) και που τελικά αποτέλεσαν τη βάση του προτύπου της τοπικής – ενδογενούς ανάπτυξης που κυριάρχησε μετά την πολύπλευρη κρίση της δεκαετίας του 1970.

Έτσι, σε πρακτικό επίπεδο, η εφαρμογή του προτύπου της τοπικής - ενδογενούς ανάπτυξης και τα σημαντικά θετικά αποτελέσματά του οδήγησαν στην καθιέρωσή του και στην εφαρμογή του παράλληλα με το πολιτικό πρότυπο (Παπαδασκαλόπουλος, 1995). Το νέο αυτό πρότυπο οδήγησε σε σημαντικές προσαρμογές και παραλλαγές. Οι προσαρμογές αφορούσαν την οργάνωση της παραγωγής, τη διασύνδεσή της με την Έρευνα και Τεχνολογική Ανάπτυξη, τη διανομή, τις διαδικασίες κατάρτισης, την ανάπτυξη νέων σχέσεων μεταξύ επιχειρήσεων και τοπικών φορέων και τελικά τη δικτύωση σε όλους τους παραπάνω τομείς. Η πυκνότητα των δικτύων αυτών προσδιόριζε τις νέες εξωτερικές οικονομίες σε μικροπεριφέρειες που δεν διέθεταν μεγάλα αστικά κέντρα (Ακαδημία Αθηνών, 2003). Άρα τα δυναμικά τοπικά κέντρα ανάπτυξης αποτελούν τους βασικούς αποδέκτες των νέων εξωτερικών οικονομιών και πολύπλευρων σχέσεων μεταξύ των διαφόρων οικονομικών μονάδων.

Οι κύριες πρόσφατες διαδοχικές προσεγγίσεις του προτύπου της τοπικής ανάπτυξης ξεκινούν από τους Βιομηχανικούς Τόπους και καταλήγουν στην πιο προηγμένη εκδοχή του προτύπου, που αναφέρεται στο Δημιουργικό Περιβάλλον.

Ειδικότερα, η κύρια προσαρμογή του προτύπου της τοπικής - ενδογενούς ανάπτυξης αναφέρεται στους Βιομηχανικούς Τόπους (Ιταλική Σχολή). Η διαμόρφωση του προτύπου βασίστηκε στη Μαρσαλλιανή άποψη (1950) ότι οι οικονομίες κλίμακας δεν αποτελούν προνόμιο της μεγάλης επιχείρησης, αλλά μπορούν να προέλθουν και από τη συγκέντρωση σ' ένα τόπο πολλών Μικρομεσαίων Επιχειρήσεων, διότι η συγκέντρωση διευρύνει την αγορά εργασίας, μειώνει το χρόνο και το κόστος προμήθειας εξειδικευμένων εισροών και αυξάνει τη διάχυση πληροφορίας και τεχνολογίας. Σύμφωνα με το πρότυπο αυτό, ο Βιομηχανικός Τόπος (BT) ορίζεται ως η χωρική συγκέντρωση MME, που επικεντρώνουν τη δραστηριότητά τους σ' ένα κλάδο και εξειδικεύονται σε διαφορετικές φάσεις της παραγωγικής διαδικασίας. Οι επιχειρήσεις αυτές διαμορφώνουν μία ενιαία ομάδα, με κοινή

αντίληψη στην οργάνωση της παραγωγής και κοινές αξίες, κυρίως οικονομικές (Paníccia, 2002).

Το πρότυπο αυτό έχει τοπική διάσταση και ενδογενή χαρακτήρα. Ασκει σημαντικές επιδράσεις στην αύξηση της παραγωγικότητας, στην ενίσχυση της καινοτομίας, στην ενσωμάτωση προσαρμοσμένης τεχνολογίας και στη δημιουργία νέων επιχειρήσεων.

Τα βασικά χαρακτηριστικά ενός BT είναι τα εξής (Beccatini, 1990, Brusco 1990):

- Η ύπαρξη μιας Προωθητικής Παραγωγικής Μονάδας, που μπορεί να ανήκει στο δευτερογενή ή στον τριτογενή τομέα της οικονομίας.
- Η ύπαρξη πολλών MME, που συνεργάζονται με την Προωθητική Παραγωγική Μονάδα στις διαφορετικές φάσεις της παραγωγικής διαδικασίας (με βασικά στοιχεία την Ευέλικτη Εξειδίκευση και τις Υπεργολαβίες).
- Η βιομηχανική οργάνωση, που στηρίζεται στο μίγμα ανταγωνισμός-συνεργασία.
- Η ανάπτυξη «επιχειρηματικού κλίματος», που ενισχύεται από την κατάρτιση και τη συσσώρευση ικανοτήτων.
- Η δημιουργία τοπικής συναίνεσης και η ενίσχυση της συνέργειας επιχειρήσεων και τοπικής κοινωνίας.

Η προσέγγιση των Βιομηχανικών Τόπων ενσωματώθηκε στην αντίληψη που αναπτύχθηκε πρωταρχικά από τη Γαλλική και Αμερικάνικη Σχολή για τα Τοπικά Παραγωγικά Συστήματα (ΤΠΣ), που αφορούν συγκέντρωση εξειδικευμένων επιχειρήσεων, η χωρική οργάνωση των οποίων εξαρτάται όχι από το παραγόμενο προϊόν, αλλά από το σύστημα παραγωγής (Scott and Storper 1989, Harrison and Storper 1991, Benko, Dunford and Heurley 1997). Τα βασικά χαρακτηριστικά των ΤΠΣ είναι η ευελιξία και οι οικονομίες συγκέντρωσης. Η ευελιξία στηρίζεται αλλά και αξιοποιεί το μικρό μέγεθος των τοπικών επιχειρήσεων

και αφορά τη γρήγορη προσαρμογή των επιχειρήσεων αυτών στις συνεχείς μεταβολές της ζήτησης και της τεχνολογίας. Οι οικονομίες συγκέντρωσης προκαλούνται από τη χωρική γειτνίαση των επιχειρήσεων, ως αποτέλεσμα των διαδικασιών χωρικής κατάρτισης και επανασυγκέντρωσης της παραγωγής με τη μορφή clusters επιχειρήσεων (Κουρλιούρος, 2001) και ενισχύονται στα ΤΠΣ από την παραγωγική εξειδίκευσή τους. Τόσο η προσαρμογή των επιχειρήσεων στις μεταβολές της ζήτησης και της τεχνολογίας, όσο και η παραγωγική ειδίκευσή τους υποστηρίζονται από τα Νέα Συστήματα Εφαρμογών της Πληροφορικής και παγιώνονται μέσω μιας διτλής δικτύωσης: των επιχειρήσεων μεταξύ τους και των επιχειρήσεων με τοπικούς αναπτυξιακούς και κοινωνικούς φορείς ή οργανισμούς (Markusen, 1996).

Στη διεθνή πρακτική οι περιοχές εφαρμογής των ΤΠΣ δεν είναι μόνο αστικές περιοχές, όπου η έμφαση για την ανάπτυξη των ΤΠΣ δίνεται κυρίως στη νέα τεχνολογία. Τοπικά Παραγωγικά Συστήματα αναπτύσσονται επίσης και σε αγροτικές περιοχές με επάρκεια σε νέο ανθρώπινο δυναμικό και τοπική επιχειρηματικότητα, όπου η έμφαση δίνεται στη δικτύωση και στην ανάπτυξη των σχέσεων μεταξύ επιχειρήσεων και τοπικής οικονομίας και κοινωνίας. Βέβαια, πρέπει να τονισθεί ότι τα τελευταία χρόνια οι συνθήκες ανάπτυξης και η συνεπαγόμενη ανάγκη να θεωρηθούν οι αγροτικές περιοχές ως πολυλειτουργικές (αντί να ταυτίζονται αποκλειστικά με τη γεωργική δραστηριότητα), διαμόρφωσαν τις προϋποθέσεις για αντικατάσταση της έννοιας των αγροτικών περιοχών με αυτή της υπαίθρου. Κάτω από τις νέες συνθήκες, η υπαίθρος δεν θεωρείται μόνο χώρος άσκησης αγροτικών δραστηριοτήτων, αλλά επιπλέον χώρος άσκησης πολλαπλών δραστηριοτήτων και των λοιπών τομέων παραγωγής (τουρισμός, πολιτισμός, αναψυχή, βιομηχανία, βιοτεχνία κ.ά.) (Λαμπριανίδης, 2001).

Η τρίτη προσαρμογή του προτύπου της τοπικής – ενδογενούς ανάπτυξης αφορά τα Συστήματα Καινοτομικού Περιβάλλοντος (Milieu Innovateur) (ΣΚΠ). Σύμφωνα μ' αυτή την προσέγγιση

του προτύπου, η τοπική ανάπτυξη προκύπτει ως αποτέλεσμα καινοτόμων δράσεων και συνέργειας. Η διαμόρφωση αυτής της πολιτικής στηρίχθηκε σε δύο απόψεις (Gouttebel, 2001). Η πρώτη αφορά τη Γεωγραφία της Καινοτομίας και είναι μια περισσότερο εμπειρική προσέγγιση. Ο αριθμός και η αναπτυξιακή σημασία των καινοτόμων δράσεων εξαρτάται από τη γεωγραφική συγκέντρωση και κυρίως από τη συγκέντρωση «προωθητικών» επιχειρήσεων, όπως αυτές προσδιορίζονται στους «Βιομηχανικούς Τόπους». Η γειτνίαση και η συγκέντρωση επιχειρήσεων δημιουργεί επιχειρηματικό-βιομηχανικό περιβάλλον, που με τη σειρά του ευνοεί και προκαλεί τη διάχυση και αποδοχή της καινοτομίας, καθώς και τη δημιουργία καινοτόμου επιχειρηματικής αντίληψης. Η δεύτερη προσέγγιση αφορά ακριβώς το Σύστημα Καινοτομικού Περιβάλλοντος (Aydalot, 1986), σύμφωνα με την οποία δεν καινοτομεί η επιχείρηση αλλά το «περιβάλλον», που ορίζεται ως ένα χωρικό υποσύνολο, σαφώς οριοθετημένο, ανοικτό στο εξωτερικό αναπτυξιακό περιβάλλον, το οποίο ενσωματώνει τεχνογνωσία, κανόνες λειτουργίας και σύστημα σχέσεων. Στον ορισμό αυτό η τεχνογνωσία αφορά την οργάνωση της επιχείρησης, την παραγωγή και τη διανομή. Οι κανόνες λειτουργίας αφορούν τη συνεργασία των επιχειρήσεων, τον ανταγωνισμό, την αλληλεγγύη, την εμπιστοσύνη και την αμοιβαioτητα. Το σύστημα σχέσεων αφορά τόσο την ενεργοποίηση των επιχειρήσεων και των αναπτυξιακών και κοινωνικών φορέων, όσο και την ανάπτυξη των σχέσεων, που αποτελούν βασικές προϋποθέσεις για τη δημιουργία των δικτύσεων.

Στην περίπτωση του ΣΚΠ (όπως άλλωστε και στις περιπτώσεις των ΒΤ και των ΤΠΣ, τις οποίες η προσέγγιση των ΣΚΠ προσπαθεί να συμπληρώσει) η τοπική ανάπτυξη δεν ενισχύεται από τη μεμονωμένη δράση επιχειρήσεων, αλλά από τη συντονισμένη δράση των τοπικών αναπτυξιακών και κοινωνικών εταίρων (επιχειρήσεων, αναπτυξιακών φορέων, κοινωνικών εταίρων), όπου η καινοτομία έχει βασικό ρόλο. Αυτή η συντονισμένη δράση περιλαμβάνει: τοπική επιχειρηματική δραστηριότητα,

ενεργοποίηση τοπικών εταίρων (πέραν των επιχειρήσεων), ανάπτυξη τοπικού άυλου κεφαλαίου (τεχνογνωσία, καινοτομία, εμπιστοσύνη), ενθάρρυνση συνεργασίας και διασφάλιση μιας μόνιμης σχέσης καινοτομίας και αγοράς.

Εξέλιξη της ιδέας του Καινοτομικού Περιβάλλοντος είναι το Δημιουργικό Περιβάλλον (Creative Milieu) (ΔΠ). Σύμφωνα με την αντίληψη του ΔΠ η περιφέρεια-αναπτυξιακό περιβάλλον δεν αρκεί να ενσωματώνει καινοτόμες δράσεις και προσαρμοσμένη τεχνολογία, αλλά να βοηθά τις τοπικές επιχειρήσεις και τους τοπικούς φορείς να παράγουν καινοτόμες ιδέες. Στο ΔΠ η καινοτομία διαμορφώνεται και ενδογενώς. Η προώθηση του ΔΠ απαιτεί τη διαμόρφωση μιας αποτελεσματικής και κατάλληλα προσαρμοσμένης πολιτικής, που συνδυάζει τα παραδοσιακά μέσα της περιφερειακής πολιτικής (υποδομές, κίνητρα, θεσμικές ρυθμίσεις, κατάρτιση κ.λπ.), με δράσεις προώθησης των δικτύων, της μεταφοράς τεχνογνωσίας και της δημιουργίας Συστημάτων Καινοτομικού Περιβάλλοντος, παράλληλα με μία ειδική πολιτική κοινωνικής και πολιτιστικής ανάπτυξης της μικροπεριφέρειας (στήριξη πολιτιστικών φορέων, ενδυνάμωση περιφερειακής ταυτότητας, αξιοποίηση τοπικών ηγετικών προσωπικοτήτων, βελτίωση ποιότητας ζωής, ενίσχυση υπηρεσιών αναψυχής κ.λπ.) (Maier and Obermaier, 2001). Γίνεται σαφές ότι η αποτελεσματική εφαρμογή της πολιτικής αυτής απαιτεί την ενεργοποίηση του επιχειρηματικού κόσμου, των φορέων της αυτοδιοίκησης και των αναπτυξιακών και κοινωνικών φορέων της περιοχής, καθώς και τη στενή συνεργασία όλων των φορέων μεταξύ τους.

Ο κοινός τόπος των παραπάνω προσαρμογών του προτύπου της τοπικής – ενδογενούς ανάπτυξης είναι ότι η ανάπτυξη παράγεται κατά ένα μεγάλο μέρος ενδογενώς. Η λειτουργία του Τοπικού Παραγωγικού Συστήματος χαρακτηρίζεται από μεγάλο βαθμό αυτονομίας. Η αυτονομία αυτή αναφέρεται σε τρεις διαστάσεις: στη βιομηχανική διάσταση, στη χωρική διάσταση και στη θεσμική διάσταση. Η βιομηχανική διάσταση αναφέρεται στην

κλαδική εξειδίκευση, στην ανάπτυξη υπεργολαβικών σχέσεων και καινοτόμων δράσεων μέσα στο ΤΠΣ. Οι οικονομίες συγκεντρώσεως, η τοπική επιχειρηματικότητα και η συνέργια μεταξύ των οικονομικών μονάδων προσδιορίζουν τη χωρική διάσταση του ΤΠΣ. Η θεσμική διάσταση αναφέρεται στους τοπικούς θεσμούς και στην τοπική δημόσια δράση που υποστηρίζουν τη λειτουργία του ΤΠΣ. Η αυτονομία του ΤΠΣ διακατέχει ταυτόχρονα και τις τρεις διαστάσεις. Ειδικότερα, οι βασικές προϋποθέσεις αυτονομίας του ΤΠΣ είναι (Grosjean and Crevoisier, 2003):

Βιομηχανική διάσταση: Έλεγχος της παραγωγικής διαδικασίας σε τοπικό επίπεδο.

Χωρική διάσταση: Ανταλλαγές πληροφορίας μεταξύ των επιχειρήσεων και κοινή επιχειρηματική κουλτούρα.

Θεσμική διάσταση: Οι επιχειρήσεις συμμετέχουν στη συνολική αναπτυξιακή προσπάθεια και οι τοπικοί φορείς στην ενίσχυση της τοπικής επιχειρηματικής δράσης.

Σε επίπεδο χωρικής έκφρασης, το πρότυπο της τοπικής – ενδογενούς ανάπτυξης αναφέρεται σε κλίμακα χώρου χαμηλότερη από την κρατική και συνήθως χαμηλότερη και από την περιφερειακή. Με λίγα λόγια, το χωρικό πεδίο εστίασης του προτύπου είναι το μικροπεριφερειακό.

Η διαδικασία αυτή της τοπικής – ενδογενούς ανάπτυξης πραγματοποιείται εντός του πλαισίου μιας τοπικής αγοράς εργασίας και συχνά καλύπτει μια επιφάνεια μεγαλύτερη ή ίση από μια περιοχή τοπικής εξουσίας (κυβέρνησης-αυτοδιοίκησης), αλλά με δραστηριότητα εστιασμένη σε ειδικές θέσεις, τομείς ή κοινωνικές ομάδες. Το στοιχείο δηλαδή το οποίο πάντοτε υπεισέρχεται στο θέμα είναι η τοπική εξουσία – διοίκηση και οι τοπικοί οικονομικοί και κοινωνικοί φορείς – εταίροι (Bennet - Krebs, 1991).

Κάτω από τέτοιες συνθήκες, γίνεται αντιληπτό ότι η ανάπτυξη δεν είναι αρκετό να προγραμματίζεται αποκλειστικά από τους κεντρικούς φορείς. Για το λόγο αυτό είναι επιβεβλημένη η λει-

τουρκική σύνδεση της διαδικασίας της τοπικής ανάπτυξης με μια στρατηγική που στηρίζεται στην «εκ των κάτω» προσέγγιση της ανάπτυξης (from below development, développement par la base) (Παπαδασκαλόπουλος, 1995). Η θεσμική αποκέντρωση, η συμβολή της τοπικής αυτοδιοίκησης και των τοπικών φορέων στην ενεργοποίηση της διαδικασίας τοπικής ανάπτυξης κρίνεται κεφαλαιώδους σημασίας (Αθανασόπουλος, 1996).

2. Η οριοθέτηση μικροπεριφερειών προγραμματισμού ως προϋπόθεση της στρατηγικής τοπικής ανάπτυξης

Προκειμένου να εφαρμοσθεί η «από τα κάτω» στρατηγική απαιτούνται βασικές διαρθρωτικές μεταβολές, οι οποίες στοχεύουν στη δημιουργία των προϋποθέσεων, που θα ακυρώσουν τα συγκριτικά μειονεκτήματα των υποβαθμισμένων περιοχών και θα δρομολογήσουν τις διαδικασίες της τοπικής - ενδογενούς ανάπτυξης. Προς την κατεύθυνση αυτή, κρίνεται απαραίτητη η οριοθέτηση «μικροπεριφερειών προγραμματισμού» (micro-regions), οι οποίες θα δρομολογήσουν την υλοποίηση της αναπτυξιακής στρατηγικής, μέσω του ορθολογικού προγραμματισμού σε τοπικό επίπεδο.

Όπως στις περιφέρειες, έτσι και στις μικροπεριφέρειες προγραμματισμού, για να εξυπηρετείται ο αναπτυξιακός προγραμματισμός, κρίνεται σκόπιμη η ταύτιση των ορίων των περιφερειών αυτών με τα διοικητικά όρια, έτσι ώστε τα τελευταία να ανταποκρίνονται στα πραγματικά αναπτυξιακά χαρακτηριστικά των χωρικών μονάδων.

Βέβαια, το αξίωμα ότι οι αναπτυξιακές περιφέρειες και συνεπώς οι περιφέρειες προγραμματισμού, δεν έχουν σταθερά όρια ισχύει και εδώ και ακόμη περισσότερο στην περίπτωση διοικητικών μονάδων με πολλούς και διάσπαρτους οικισμούς. Αυτό αιτιολογείται με δύο λόγους. Αφενός εξαιτίας της ιεραρχικής λειτουργίας της οικονομίας, μέσα από πολύπλοκες ροές και αλληλεξαρτήσεις, οι οποίες όταν μεταβάλλονται, μεταβάλλουν τις υπάρχουσες σχέσεις μεταξύ των οικισμών και αφετέρου εξαιτίας

των δυναμικών κοινών χαρακτηριστικών των οικισμών και των αναπτυξιακών συνθηκών, που όταν μεταβληθούν καθιστούν αναγκαία την αλλαγή των ορίων των περιφερειών. Συνεπώς, οι αλλαγές στις αναπτυξιακές συνθήκες και στις αλληλεξαρτήσεις των οικισμών μπορεί να προσδέσουν οικισμούς μιας διοικητικής μονάδας στην οικονομία μιας άλλης γεγονικής. Παρά το γεγονός όμως ότι οι αναπτυξιακές περιφέρειες δεν έχουν σταθερά όρια, για τον προσδιορισμό και ιδίως για τη λειτουργία των περιφερειών προγραμματισμού απαιτείται η ακριβής χάραξη των ορίων τους.

Πρέπει να τονισθεί βέβαια, ότι σε αρκετές περιπτώσεις οι περιφέρειες προγραμματισμού μπορεί να μην αποτελούν διοικητική οντότητα, αλλά μόνο πραγματική, με την έννοια ότι αν και δεν τις χαρακτηρίζει ενότητα διοικητικής δικαιοδοσίας, υπόκεινται σε μια ενιαία προγραμματική αρχή, η οποία εξασφαλίζει την ενότητα προγραμματικής δικαιοδοσίας που απαιτείται για τη λειτουργία τους.

Οι περιφέρειες προγραμματισμού μπορεί να είναι είτε πολικές είτε ομοιογενείς περιφέρειες. Όταν η παρέμβαση γίνεται σε *μακροεπίπεδο*, η οριοθέτηση γίνεται με κριτήρια πόλωσης, δηλαδή με την αξιοποίηση δεδομένων που αφορούν τις σχέσεις, τις ροές και τις αλληλεξαρτήσεις μεταξύ των χωρικών μονάδων. Και αυτό γίνεται γιατί μέσα από το πλέγμα των ροών σχεδιάζεται και ελέγχεται η διάχυση της επίδρασης μιας επένδυσης ή ενός προγράμματος. Όταν όμως θέλουμε να παρέμβουμε σε *μικροεπίπεδο*, το κριτήριο οριοθέτησης των μικροπεριφερειών δεν είναι δυνατόν να ταυτίζεται με τη χωρική ιεράρχηση, που στηρίζεται σε δεδομένο πλέγμα ροών και εξαρτήσεων με έναν κυρίαρχο πόλο. Το βασικό κριτήριο οριοθέτησης θα πρέπει να στηρίζεται σε μεγάλο βαθμό στην ομοιογένεια των χωρικών μονάδων. Με την υιοθέτηση του κριτηρίου αυτού κάθε μικροπεριφέρεια παρουσιάζει ομοιογενή χαρακτηριστικά και συναφή προβλήματα, τα οποία μπορούν να αντιμετωπισθούν με ενιαία μέτρα πολιτικής, γεγονός που διευκολύνει την

αρμονικότερη συνεργασία των τοπικών φορέων στην κατάρτιση και εφαρμογή των τοπικών αναπτυξιακών προγραμμάτων και την αποτελεσματική άσκηση των πολιτικών σε τοπικό επίπεδο (Παπαδασκαλόπουλος 1995, Κόνσολας 1997).

Οι μικροπεριφέρειες προγραμματισμού, λοιπόν, είναι τοπικές ομοιογενείς ζώνες μικρής γεωγραφικής κλίμακας, με ενότητα δικαιοδοσίας στον αναπτυξιακό σχεδιασμό και στην άσκηση του προγραμματισμού σε τοπικό επίπεδο, για τη διαμόρφωση και εφαρμογή ενισίων προγραμμάτων τοπικής ανάπτυξης με ολοκληρωμένες και συνεκτικές δράσεις (Χριστοφάκης, 2001). Ενδεικτικά, οι τοπικές ομοιογενείς ζώνες μικρής γεωγραφικής κλίμακας, μπορεί να αναφέρονται σε μια περιαστική ή μια ενδοαστική ζώνη ενός μεγάλου αστικού κέντρου, σε μια ορεινή ή μια παράκτια περιοχή ενός Νομού, μιας Επαρχίας, μιας ομάδας Δήμων ή ενός Δήμου κ.τ.λ.

Συνεπώς, θα πρέπει να εξετάζονται με συστηματικό τρόπο τα αναπτυξιακά και χωροταξικά χαρακτηριστικά των οικισμών και περιοχών που πρόκειται να συστήσουν μια μικροπεριφέρεια, όπως η μορφολογία του εδάφους, η απόσταση των οικισμών, οι οδικές συνδέσεις και γενικά οι μεταφορές, η εγκατάσταση των εξυπηρετήσεων και των δραστηριοτήτων, το παραγωγικό πρότυπο, οι παραδόσεις, ιστορικά και πολιτιστικά στοιχεία κ.λπ.

Επίσης, για να λειτουργήσει σωστά μια μικροπεριφέρεια προγραμματισμού θα πρέπει και εδώ, τα αναπτυξιακά της όρια να ταυτίζονται με τα διοικητικά ή εναλλακτικά, και στην περίπτωση που αυτό δεν είναι εφικτό (π.χ. λόγω μεγέθους της γεωγραφικής ενότητας), η αναπτυξιακή μικροπεριφέρεια θα πρέπει να υπόκειται σε μια ενιαία προγραμματική αρχή. Έτσι, θα υπάρχει ενότητα (προγραμματικής ή και διοικητικής δικαιοδοσίας) στο σχεδιασμό, τη διαχείριση, την παρακολούθηση και τελικά την υλοποίηση ολοκληρωμένων τοπικών αναπτυξιακών προγραμμάτων.

3. Οι κατευθύνσεις της στρατηγικής τοπικής ανάπτυξης και ο ρόλος των τοπικών κέντρων ανάπτυξης

Οι μικροπεριφέρειες προγραμματισμού θα αποτελέσουν τη βάση για τη διαμόρφωση και υλοποίηση μιας ολοκληρωμένης αναπτυξιακής στρατηγικής σε τοπικό επίπεδο, προσαρμοσμένης κατά περίπτωση στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των μικροπεριφερειών προγραμματισμού. Μια ολοκληρωμένη, συνεκτική και αποτελεσματική στρατηγική τοπικής ανάπτυξης θα πρέπει να ακολουθεί κάποιες βασικές κατευθύνσεις, οι οποίες μπορούν να ιεραρχηθούν συνοπτικά ως εξής (Παπαδασκαλόπουλος 1989, 1995):

- Πολυπληθική διάθρωση και διασπορά του δικτύου υπηρεσιών και των υποστηρικτικών υποδομών. Μέσα στα όρια κάθε διοικητικής μονάδας – μικροπεριφέρειας, προσδιορίζονται οι πυρήνες- αποδέκτες των υπηρεσιών, οι οποίοι αναφέρονται στους δυναμικότερους οικισμούς της μικροπεριφέρειας (Τοπικά Κέντρα Ανάπτυξης). Έτσι, προωθείται η λειτουργική και όχι η ιεραρχική αλληλεξάρτηση, με την εγκατάσταση στις χωρικές αυτές μονάδες μιας ή περισσότερων υπηρεσιών. Αυτό συντελεί μεταξύ άλλων στη συγκράτηση - απασχόληση ειδικευμένου ανθρώπινου δυναμικού με θετικές επιπτώσεις στην δημιουργία αναπτυξιακού κλίματος σε τοπικό επίπεδο.

- Βελτίωση του συστήματος μεταφορών, με στόχο την εξάλειψη της γεωγραφικής, οικονομικής και κοινωνικής απομόνωσης. Με τη βελτίωση των μεταφορών διευκολύνεται η πρόσβαση των προϊόντων της τοπικής παραγωγής στις μεγάλες αγορές των αστικών κέντρων και των κατοίκων στους χώρους δουλειάς και στις υπηρεσίες. Επίσης, η ενίσχυση του ενδο-μικροπεριφερειακού δικτύου μεταφορών αυξάνει τη λειτουργική συνεκτικότητα και χωρική αλληλεξάρτηση και διευκολύνει την ισόρροπη ανάπτυξη των χωρικών μονάδων της μικροπεριφέρειας. Προς αυτή την κατεύθυνση, τα δίκτυα μεταφορών οργανώνονται με τρόπο που

να εξασφαλίζουν οριζόντιες συνδέσεις μεταξύ των οικισμών της μικροπεριφέρειας.

- Πληροφόρηση, ενημέρωση και κατάρτιση στελεχών. Στα σημερινά δεδομένα η γνώση και η πληροφόρηση είναι από τους σημαντικότερους παράγοντες στην αναπτυξιακή διαδικασία. Η ανάπτυξη σε τοπική κλίμακα δεν μπορεί παρά να περάσει μέσα από διαδικασίες αναβάθμισης των γνώσεων, της ποιότητας και κατά συνέπεια των δυνατοτήτων του τοπικού ανθρώπινου δυναμικού. Η κατάρτιση των υφιστάμενων και εν δυνάμει επιχειρηματιών, υπαλλήλων και εργαζομένων στις τεχνολογίες αιχμής για την παραγωγή και τις επιστημονικές μεθόδους διαχείρισης, θα επιτρέψει όχι μόνο την καλύτερη αξιοποίηση στοιχείων και πληροφοριών του εσωτερικού και εξωτερικού περιβάλλοντος των επιχειρήσεων, αλλά και την πιο αποτελεσματική χρήση του αναγκαίου τεχνολογικά σύγχρονου κεφαλαιουχικού εξοπλισμού. Στην περίπτωση αυτή, τα δίκτυα καινοτομίας σε τοπικό επίπεδο, η ανάπτυξη και η σύνδεση της έρευνας με την παραγωγή έχουν μεγάλη σημασία (Karlsson 1997, Fischer 2000). Η έλλειψη πληροφόρησης επίσης για το περιεχόμενο και τις δυνατότητες της υιοθέτησης της "από τη βάση" στρατηγικής αποτελεί ανασταλτικό παράγοντα της συμμετοχής και της συνεργασίας, με πρόσχημα τη διαφύλαξη μιας ανεπαρκούς για την ενδογενή ανάπτυξη αυτοδυναμίας των κοινοτήτων. Τέλος, η πληροφόρηση και κατάρτιση των τοπικών στελεχών είναι βασικός παράγοντας για τον ορθολογικό μικροπεριφερειακό προγραμματισμό.

- Εφαρμογή δράσεων και καθιέρωση ειδικών κινήτρων για την προώθηση της επιχειρηματικής δραστηριότητας της τοπικής αυτοδιοίκησης και την ενίσχυση της τοπικής επιχειρηματικότητας σε δραστηριότητες μικρού μεγέθους, καθώς και την ενθάρρυνση της ανάληψης επιχειρηματικών πρωτοβουλιών εκ μέρους των νέων στις υποβαθμισμένες περιφέρειες (Gatel - Passaris, 1986). Επίσης, προωθείται η δημιουργία δικτύων συνεργασίας μεταξύ των επιχειρήσεων και μηχανισμών συντονισμού, που υποστηρίζουν και ρυθμίζουν τις μορφές, τους όρους και το βαθμό

αυτής της συνεργασίας. Στο πλαίσιο αυτό, θεωρείται σκόπιμη η δρομολόγηση μίας ειδικά προσαρμοσμένης πολιτικής για την ενίσχυση των Τοπικών Παραγωγικών Συστημάτων και τη διαμόρφωση των προϋποθέσεων λειτουργίας Δημοιουργικού Περιβάλλοντος. Το βασικό πλαίσιο της πολιτικής αυτής, σύμφωνα με τη σχετική ανάλυση που έχει προηγηθεί, σκιαγραφείται ως εξής:

Όπως γίνεται αντιληπτό από την προηγηθείσα ανάπτυξη, βασικό ρόλο στην εκκίνηση της διαδικασίας της ενδογενούς ανάπτυξης σε τοπικό επίπεδο αποτελεί ο προσδιορισμός και η ενίσχυση του ρόλου των τοπικών κέντρων ανάπτυξης. Ιδιαίτερα οι λιγότερο αναπτυγμένες παραμεθόριες ηπειρωτικές ή νησιωτικές περιοχές έχουν ανάγκη από την ανάπτυξη τέτοιων κέντρων, που λειτουργούν ως τόποι συγκέντρωσης παραγωγικών δραστηριοτήτων και ως τόποι παροχής υπηρεσιών. Η λειτουργία τους με εξειδικευμένο αναπτυξιακό ρόλο έχει τεράστια σημασία για τη συγκράτηση του πληθυσμού, την ισόρροπη ανάπτυξη και τη συνοχή τόσο των περιοχών αυτών, όσο και του ελληνικού χώρου στο σύνολό του (Σ.Α. Μητροπολιτικών Κέντρων 2000-2006). Τα κέντρα αυτά δεν μπορεί να είναι μόνο αστικά κέντρα, αφού τέτοια είναι δύσκολο να βρεθούν στις περισσότερες περιπτώσεις των οικισμών της Ελλάδας, ή και ευρύτερων χωρικών ενότητων, ιδιαίτερα στις αναφερόμενες περιοχές. Μπορεί επίσης να είναι ημιαστικά ή και δυναμικά αγροτικά κέντρα με σημαντικά τοπικά πλεονεκτήματα, με επαρκές πληθυσμιακό μέγεθος (π.χ. άνω των 1.500-2.000 κατοίκων), καθώς και υπηρεσίες που εξυπηρετούν την ευρύτερη περιοχή της μικροπεριφέρειας και που μπορούν να λειτουργήσουν ως τόποι συγκέντρωσης παραγωγικών δραστηριοτήτων και παροχής υπηρεσιών σε τοπικό επίπεδο.

Στο πλαίσιο αυτό, για την αξιοποίηση των τοπικών κέντρων στην αναπτυξιακή διαδικασία, απαιτείται:

Πίνακας 1

Πολιτική για τη διαμόρφωση Δημιουργικού Περιβάλλοντος

Παραδοσιακή Πολιτική - Κλασσικά Μέσα Περιφερειακής Πολιτικής	Πολιτική Δημιουργίας ΣΚΠ - Δικτυώσεις	Πολιτική Κοινωνικής και Πολιτιστικής Ανάπτυξης
* Υποδομές Μεταφορών * Υποδομές Τηλεπικοινωνιών * Υποδομές Ενέργειας * Πολιτική Περιβάλλοντος * Επιχειρηματικές Υποδομές * Κίνητρα για Επενδύσεις * Θεσμικές Ρυθμίσεις * Κατάρτιση	* Μεταφορά Τεχνογνωσίας * Δίκτυα Συνεργασιών * Στήριξη - Δημιουργία Εταιρειών Συμβούλων * Υποστήριξη Νέων Επιχειρήσεων * Δημιουργία Κεφαλαίων Υψηλού Επιχειρηματικού Κινδύνου * Διαμόρφωση Βιομηχανικών Τόπων - Συστημάτων Καινοτομικού Περιβάλλοντος	* Ενδυνάμωση της Ταυτότητας της Μικροπεριφέρειας * Στήριξη Πολιτιστικών Φορέων * Ενίσχυση Υπηρεσιών Αναψυχής * Ενίσχυση Ποιότητας Ζωής * Αξιοποίηση Τοπικών Ηγετικών Προσωπικτήτων * Ανάπτυξη της Κουλτούρας του ΔΠ στην Τοπική και Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση

- Η εξειδίκευση του αναπτυξιακού τους ρόλου σε επίπεδο μικροπεριφέρειας και σε ευρύτερο επίπεδο.

- Η βελτίωση και ενίσχυση των υποδομών τους (τεχνικών, κοινωνικών και αναπτυξιακών) και η αξιοποίηση των πιθανών υπαρχουσών υποδομών της ευρύτερης περιοχής (π.χ. συνδέσεις με γειτονικά αστικά κέντρα, ΒΕΠΕ, Λιμάνια, Οδικά και Σιδηροδρομικά Δίκτυα, Αναπτυξιακούς Άξονες κ.λπ.), που επηρεάζουν άμεσα την αναπτυξιακή εξέλιξη της μικροπεριφέρειας.

- Η στήριξη και ανάπτυξη των "Πρωθυποτικών Δραστηριοτήτων" τους, μέσα από την αξιοποίηση των τοπικών πλεονεκτημάτων των περιοχών, οι οποίες θα αποτελέσουν την «ατμομηχανή» της ανάπτυξης σε τοπικό επίπεδο, θα συμπαρασύρουν και άλλες δραστηριότητες στην αναπτυξιακή διαδικασία και θα προσελκύσουν νέες επιχειρηματικές δραστηριότητες στην ευρύτερη περιοχή. Επιπλέον, οι πρωθυποτικές αυτές δραστηριότητες θα αποτελέσουν τη βάση για την ανάπτυξη

των Τοπικών Παραγωγικών Συστημάτων και των Συστημάτων Δημιουργικού Περιβάλλοντος.

Σε γενικές γραμμές, μία σκιαγράφηση της στρατηγικής για τα τοπικά κέντρα ανάπτυξης (ανάλογα με το μέγεθος και το ρόλο των κέντρων ανάπτυξης σε τοπικό επίπεδο) δίνεται στον πίνακα που ακολουθεί. (Πίνακας 2).

Στη διαδικασία του τοπικού αναπτυξιακού σχεδιασμού, οι δραστηριότητες αυτές θα πρέπει να ενισχυθούν κατά περίπτωση, ανάλογα με το μέγεθος του τοπικού οικιστικού κέντρου και την ακτινοβολία του (δηλαδή τη ζώνη επιρροής του), τα συγκριτικά πλεονεκτήματα και το δυναμικό αναπτυξιακό του ρόλο, τη θέση του σε σχέση με την ευρύτερη περιοχή και τα μεγάλα έργα υποδομών κ.τ.λ.

Πίνακας 2

Το βασικό πλαίσιο της Αναπτυξιακής Στρατηγικής για τα Κέντρα Ανάπτυξης σε τοπικό επίπεδο

Αναπτυξιακός Ρόλος (ενδεικτικά)	Επιχειρηματικές και Αναπτυξιακές Υποδομές προς ενίσχυση - αξιοποίηση κατά περίπτωση	Πρωθυποτικές Δραστηριότητες προς ενίσχυση - αξιοποίηση κατά περίπτωση
♦ Νομαρχιακά Κέντρα Ανάπτυξης (Τοπικά Κέντρα Ανάπτυξης, με εμβέλεια σε επίπεδο Νομού) ♦ Τοπικά Κέντρα Ανάπτυξης (Κέντρα Ανάπτυξης με εμβέλεια σε τοπικό επίπεδο) ♦ Τοπικά Κέντρα Ανάπτυξης με ειδικό ρόλο (π.χ. κέντρα αγροτικής ανάπτυξης, τουριστικά κέντρα, κέντρα παραθεριστικής κατοικίας, παραδοσιακά κέντρα με ιδιαίτερη αρχιτεκτονική και πολιτιστική αξία κ.λπ.)	• Συνδέσεις με γειτονικά κέντρα ανάπτυξης • Οδικοί και Σιδηροδρομικοί Άξονες - Συνδέσεις • Αναπτυξιακοί Άξονες - Συνδέσεις • Λιμάνια - Μαρίνες • Αεροδρόμια - Ελικοδρόμια • Βιομηχανικές και Επιχειρηματικές Περιοχές (ΒΕΠΕ) • Τεχνικές υποδομές • Κοινωνικές υποδομές (Κέντρα Υγείας, Σχολεία, Γηροκομεία κ.λπ.). • Πολιτιστικές Υποδομές (Μουσεία, Βιβλιοθήκες, πολιτιστικές διαδρομές, αρχαιολογικοί χώροι κ.λπ.)	• Εκπαίδευση και προσαρμοσμένη Έρευνα και Ανάπτυξη τοπικών ιδρυμάτων • Βιομηχανική και βιοτεχνική δραστηριότητα προσαρμοσμένη στα χαρακτηριστικά των Τοπικών Παραγωγικών Συστημάτων • Υπηρεσίες προς τις αγροτικές δραστηριότητες • Τοπικές ΜΜΕ και υπηρεσίες προς αυτές • Τοπικά παραδοσιακά προϊόντα • Ειδικές μορφές τουρισμού • Τοπική παράδοση και πολιτισμός • Αλιεία-ιχθυοκαλλιέργειες • Ανανεώσιμες πηγές ενέργειας (αιολική, ηλιακή, γεωθερμία) • Περιοχές ιδιαίτερου φυσικού κάλλους • Αρχαιολογικοί χώροι, θρησκευτικά μνημεία κ.ά. • Παραθεριστική κατοικία

Η μικροπεριφέρεια θα πρέπει να αποτελεί ένα ενιαίο χωροταξικό και κοινωνικοοικονομικό σύνολο με λειτουργική συνεκτικότητα, αλληλεξάρτηση και συμπληρωματικότητα μεταξύ των χωρικών μονάδων που την απαρτίζουν.

Η πολιτική ενίσχυσης των κέντρων ανάπτυξης σε τοπικό επίπεδο, θα ευνοήσει τη δημιουργία οικονομικών συγκέντρωσης, την ανάπτυξη προωθητικών δραστηριοτήτων, την υποβοήθηση της τοπικής επιχειρηματικότητας και την ενεργοποίηση των τοπικών φορέων, τη δημιουργία τοπικών αγορών, την προσέλευση επενδύσεων και τη βελτίωση της ποιότητας των παρεχομένων κοινωνικών υπηρεσιών για όλους τους κατοίκους της μικροπεριφέρειας. Παράλληλα, θα πρέπει να ενισχυθούν οι ροές και οι σχέσεις μεταξύ των οικισμών της κάθε μικροπεριφέρειας, έτσι ώστε να δημιουργηθεί ένας ζωντανός οργανισμός, που τα μέλη του, μέσα από την ενεργοποίηση των ενδογενών του δυνάμεων, αναλαμβάνουν δυναμικούς και συμπληρωματικούς ρόλους που οδηγούν στην ολοκλήρωση του τοπικού παραγωγικού κυκλώματος.

4. Συμπέρασμα

Η παραπάνω ανάλυση κατέδειξε την αναγκαιότητα οριοθέτησης μικροπεριφερειών προγραμματισμού ως βασική προϋπόθεση της δρομολόγησης μιας αναπτυξιακής στρατηγικής σε τοπικό επίπεδο. Οι μικροπεριφέρειες αυτές θα βοηθήσουν ουσιαστικά στον ορθολογικό αναπτυξιακό σχεδιασμό, ο οποίος θα στηρίζεται στην αναπτυξιακή φυσιογνωμία των χωρικών μονάδων που τις απαρτίζουν και στη θεώρησή τους ως ένα ενιαίο συνεκτικό και ολοκληρωμένο χωροταξικό και αναπτυξιακό σύνολο.

Ωστόσο, τα σύνολα αυτά για να λειτουργήσουν έτσι και για να μπορέσει πρωταρχικά να εκκινήσει η διαδικασία της τοπικής ανάπτυξης, θα πρέπει να διαμορφωθεί ειδική στρατηγική για τα τοπικά κέντρα ανάπτυξης, τα οποία μπορούν να λειτουργήσουν ως τόποι συγκέντρωσης παραγωγικών δραστηριοτήτων και παροχής υπηρεσιών σε τοπικό επίπεδο. Η στρατηγική αυτή

στηρίζεται στην εξειδίκευση του αναπτυξιακού ρόλου και του χαρακτήρα των κέντρων αυτών σε τοπικό επίπεδο, στη βελτίωση και ενίσχυση των υποδομών τους, καθώς και στην αξιοποίηση των πιθανών υπαρχουσών υποδομών της ευρύτερης περιοχής της μικροπεριφέρειας. Επίσης, η στήριξη της ανάπτυξης των προωθητικών δραστηριοτήτων του κάθε κέντρου, οι οποίες θα στηρίζονται στα συγκριτικά πλεονεκτήματα της μικροπεριφέρειας, αποτελεί συστατικό στοιχείο της διαμόρφωσης και υλοποίησης μιας ολοκληρωμένης αναπτυξιακής στρατηγικής σε τοπικό επίπεδο και επιπλέον, βοηθάει στη λειτουργία Τοπικών Παραγωγικών Συστημάτων και Συστημάτων Δημιουργικού Περιβάλλοντος σε κάθε μικροπεριφέρεια. Η δημιουργία Δημιουργικού Περιβάλλοντος απαιτεί επίσης τη διαμόρφωση και υλοποίηση ειδικής για το στόχο αυτό πολιτικής, που θα συνδυάζει τα παραδοσιακά μέσα της περιφερειακής πολιτικής (υποδομές, κίνητρα κ.λπ.), με ενέργειες προώθησης των δικτυώσεων μεταξύ των οικονομικών μονάδων και φορέων, μεταφοράς τεχνογνωσίας και δημιουργίας Συστημάτων Καινοτομικού Περιβάλλοντος. Συμπληρωματικά μ' αυτά, μία ολοκληρωμένη πολιτική κοινωνικής και πολιτιστικής ανάπτυξης της μικροπεριφέρειας και η δημιουργία των προϋποθέσεων για ανάληψη Τοπικής Δημόσιας Δράσης κρίνεται απαραίτητη.

Γίνεται σαφές ότι η αποτελεσματική εφαρμογή της πολιτικής αυτής, απαιτεί την ενεργοποίηση του ιδιωτικού τομέα, της αυτοδιοίκησης και των αναπτυξιακών και κοινωνικών φορέων της περιοχής, καθώς και τη στενή συνεργασία όλων των φορέων μεταξύ τους.

Σημειώσεις

¹. Garofoli Gioacchino (1990), Local Development: patterns and policy implications, in: Konsolas N. (ed), Local Development, Regional Development Institute & Hellenic Agency for Local Development and Local Government, Athens.

Garofoli Gioacchino (1992), Endogenous Development and

Southern Europe, Athenaeum Press Ltd, Newcastle.

². Coffey S., Polese M. (1984), The concept of local development: a stages model of endogenous regional growth, *Regional Science Association*, 55.

Coffey S., Polese M. (1985), *Local Development, Conceptual Bases and Policy Implications*, *Regional Studies* V 19/2.

³. Blakely J. Edward (1994), *Planning Local Economic Development, Theory and Practice*, Sage Publications Inc., U.S.A., California.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αθανασόπουλος Γ. Κωνσταντίνος (1996), *Θεσμικό Πλαίσιο Περιφερειακής Ανάπτυξης*, τ. Β', Αθήνα.

Ακαδημία Αθηνών (2003), *Οικονομικά χαρακτηριστικά και στρατηγική ανάπτυξης της νησιωτικής Ελλάδος*, Μελέτες: Αριθμός 1, Γραφείο Οικονομικών Μελετών Ακαδημίας Αθηνών, Αθήνα.

Aydalet, P. (1986), *Les milieux innovateurs en Europe*, Gremi, Paris.

Barquero Vasquez Antonio (1991), *Τοπική Ανάπτυξη, Μια στρατηγική για τη δημιουργία απασχόλησης*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα.

Becattini G. (1990), The Marshallian industrial district as a socio-economic notion, in F. Pyke, G. Becattini and W. Sengenberger, *Industrial districts and inter-firm cooperation in Italy*, International Institute for Labour Studies, Geneva, pp. 37-51.

Brusco G., Dunford M., Heurley J. (1997), *Districts industriels: vingt ans de recherches*, *Espaces et Societes*, 88/89, pp. 305-27.

Bennett J. Robert and Krebs Gunter (1991), *Local Economic Development*, Belhaven Press, London.

Blakely J. Edward (1994), *Planning Local Economic Development, Theory and Practice*, Sage Publications Inc., U.S.A., California.

Brusco S. (1990), The idea of industrial district: its genesis, in F. Pyke, G. Becattini and W. Sengenberger, *Industrial districts and inter-firm cooperation in Italy*, International Institute for Labour Studies, Geneva, pp. 10-19.

Coffey S., Polese M. (1984), The concept of local development: a stages model of endogenous regional growth, *Regional Science Association*, 55.

Coffey S., Polese M. (1985), *Local Development, Conceptual Bases and Policy Implications*, *Regional Studies* V 19 – 2.

Donaghy P. Kieran, Federici Daniela, Gandolfo Giancarlo (2001), Continuous – time estimation of an endogenous growth model of an open economy, *The Annals of Regional Science*, 35:449-461, Springer-Verlag.

Fischer M. Manfred (2000), Innovation, knowledge creation and systems innovation, *The Annals of Regional Science*, 35:199-216, Springer-Verlag.

Garofoli Gioacchino (1990), *Local Development: patterns and policy implications*, in: Konsolas N. (ed), *Local Development*, Regional Development Institute & Hellenic Agency for Local Development and Local Government, Athens.

Garofoli Gioacchino (1992), *Endogenous Development and Southern Europe*, Athenaeum Press Ltd, Newcastle.

Gatel J., Passaris S. (1986), "Le Developpement Local : des territoires, des hommes, des initiatives, le partenariat", *Revue d'Economie Regionale et Urbaine*, No 1.

Gouttebel, Jean-Yves (2001), *Strategies de developpement territorial*, Economica, Paris.

Grosjean N., Crevoisier O. (2003), Autonomie differenciee des systemes de production territoriaux, *Revue d'Economie Regionale et Urbaine*, ADICUEER 2003, No 2, 291-315.

Harrison B. and Storper M. (1991), Flexibility hierarchy and regional development: the changing structure of industrial production systems and their forms of governance in the 1990s', *Research Policy*, 20(5), 343-373.

Karlsson Charlie (1997) Product development, innovation networks, infrastructure and agglomeration economies, *The Annals of Regional Science*, 31:235-258, Springer-Verlag.

Κόνσολας Ι. Νίκος (1997), Σύγχρονη Περιφερειακή Οικονομική Πολιτική, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα.

Κουρλιούρος Α. Ηλίας (2001), Διαδρομές στις Θεωρίες του Χώρου, Οικονομικές Γεωγραφίες της Παραγωγής και της Ανάπτυξης, Κριτική Γεωγραφική Σκέψη 1, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.

Λαμπριανίδης Λόης (2001), Οικονομική Γεωγραφία, Στοιχεία Θεωρίας και Εμπειρικά Παραδείγματα, εκδ. Πατάκη, Αθήνα.

Maier and Obermaier (2001), Creative Milieus and Regional Networks: Local Strategies and Implementation in Case Studies in Bavaria, in: *Technological Change and Regional Development in Europe*, L., Schatzland and J., Revilla Diez (eds), Physica - Verlag.

Malecki E. J., and Nijkamp P. (1996), Τεχνολογία και Περιφερειακή Ανάπτυξη: κάποιες σκέψεις για την άσκηση πολιτικής, στο: *Τεχνολογίες, Νέο Μέσο της Περιφερειακής Πολιτικής*, Ινστιτούτο Περιφερειακής Ανάπτυξης, Αθήνα.

Marcusen A. (1996), Sticky places in Slippery space: A typology of industrial districts, *Economic Geography*, 72(3), 293-313.

Marshall A. (1950), *Principles of Economics*, 8th edition, Macmillan, New York, London.

Nijkamp P., Poot J. (1998), Spatial perspectives on new theories of economic growth, *The Annals of Regional Science*, 32 (1): 7-38, Springer-Verlag.

Paniccia I. (2002), *Industrial Districts, Evolution and Competitiveness in Italian Firms*, Edward Elgar Publishing Inc. UK.

Παπαδασκαλόπουλος Δ. Αθανάσιος (1989), Τοπική Ανάπτυξη και Διακοινοτική Συνεργασία, στο: «Θέματα Τοπικής και Περιφερειακής Ανάπτυξης», ΕΕΤΑΑ, Αθήνα.

Παπαδασκαλόπουλος Δ. Αθανάσιος (1995), Πρότυπα και Πολιτικές Περιφερειακής Ανάπτυξης, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα.

Scott A. and Storper M. (1989), The geographical foundations and social regulation of flexible production complexes, in Wolch J. and Dean M., *The power of geography: How territory shapes social life*, Unwin Hyman, Boston, London, pp. 21-40.

Syrett Stephen (1995), *Local Development*, Avebury, England.

Χατζημηχάλης Κωστής (1992), Περιφερειακή Ανάπτυξη και Πολιτική, Κείμενα από τη διεθνή εμπειρία (επιμέλεια-εισαγωγή), Εισαγωγή: Βασικές προσεγγίσεις στις θεωρίες και πολιτικές, εκδ. Εξάντας, Αθήνα.

Χριστοφάκης Μανώλης (2001), Τοπική Ανάπτυξη και Περιφερειακή Πολιτική, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα.

Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας (1999), Σχέδιο Ανάπτυξης 2000-2006, Περιφερειακό Μέρος, Σχέδιο Ανάπτυξης Ειδικών Κατηγοριών Περιοχών, Αθήνα.